

Etnolingvistická stránka ojkonomým a priezvisk

Sándor János Tóth

The Ethnolinguistic Aspects of Local and Personal Names

Abstract

The paper deals with proprials in the pedagogic process at universities. The main point is the natural migrational, substrate-superstrate system, which makes us understand the history of proprials as a more complex system than a Slovakian-Hungarian bilateral matter of language policy.

Local names are presented as examples of loanword adaptation. Demotivation, phonologic and grammatical integration processes are presented from the 10th until the 21st century. We distinguish between the natural and the codificated usage of local name varieties.

Personal names were researched by today's family names in a Slovakian town in Hungary, Szarvas / Sarvaš. These are good examples of demotivation in an interlingual context. The conclusion is the same as with local names: varieties are examples of natural usage; the tendency to unification is a tendency of codification, which is contradictory to the different linguistic image of the world of Hungarians and Slovaks. The differences can be used in a problem orientated teaching of linguistics at universities.

Key words: linguistic image of the world, lexical motivation, local names, proprial names, language contacts

Kľúčové slová: jazykový obraz sveta, lexikálna motivácia, miestne mená, vlastné mená, jazykové kontakty

Úvod

Vo verejnom školstve a na pedagogických fakultách sa v súvislosti s vlastnými menami kladie dôraz najmä na písanie veľkých písmen. Je to dôležité učivo z aspektu normy a má niekoľko kontrastív z aspektu slovensko-maďarského. V tomto príspevku sa sústreďujeme na to, čo je ešte okrem toho zaujímavé pri porovnaní vlastných mien v slovenčine a v maďarčine, že v maďarčine sa etnonymá nepíšu veľkým písmenom, naopak a na rozdiel od slovenského jazyka, v názvoch inštitúcií po maďarsky píšeme každé plnovýznamové slovo kapitálmi. Problematika vlastných mien by sa na pedagogických a filozofických fakultách v bilingválnom prostredí nemala vyčerpávať na úrovni (1) pravopisnej problematiky (napr. *Dvorníky-Včeláre* → *Szádudvarnok-Méhész / Méhészdudvarnok?*, *Perín-Chym* → *Perény-Hím / Perényhím?* Misad 2015, 54–70) alebo (2) kolísania tvarov napr.

Otta von Bismarcka, Charles(a) de Gaulla (podrobnejšie OLOŠTIAK – GIANITSOVÁ – OLOŠTIAKOVÁ 2007).

V príspevku poukazujeme na hlbšie etnolingvistické¹ súvislosti vybranej skupiny vlastných mien, lebo sme presvedčení, že úlohou pedagogickej fakulty je aj príprava budúcich učiteľov na riešenie prípadných konfliktov vyplývajúcich z diachrónnych súvislostí slovenského a maďarského vnímania a používania vlastných mien. Historické, lingvistické a politické debaty o zemepisných a osobných názvoch sú vždy aktuálne (napr. historické osobné mená alebo dvojjazyčné názvy staníc na Slovensku) a je ich možné využiť pri problémovom vyučovaní. Cieľom príspevku je ukázať, že zmeny, varianty, o ktorých sa diskutuje, sú prirodzenými jazykovými javmi. Metódou je etnolingvistická interpretácia vlastných mien v slovensko-maďarskej relácii, ktorú aplikovala aj CSÁSZÁRIOVÁ (2013, 157–166; 2015, 19–28).

Budeme sa venovať dvom oblastiam kontaktovej onomastiky: miestnym názvom a osobným menám v slovenčine a v maďarčine. Sú to citlivé otázky z jazykovo-politického hľadiska, majú historické konotácie. Podľa HOFMANN (2007, 32) sú všetky ojkonymy motivované. Cieľom tohto príspevku je poukazať na prirodzený vývin týchto pomenovacích jednotiek na osi motivácia – demotivácia (a možná re-motivácia). Odhalením dynamiky a variantnosti (porov. SZABÓMIHÁLYOVÁ 2007, 256–264) miestnych názvov a osobných mien sa dostávame k teórii jazykového obrazu sveta, ktorú väčšina bádateľov podloží lexikálnymi príkladmi z oblasti všeobecných mien.

2. Zemepisné názvy

Pomenovanie lokalít súvisí z etnologického aspektu s prirodzeným pudom vyznačenia revíra a ponechania stopy. Neskôr si aj štáty začali vyznačovať svoj kultúrny priestor. Ide o mocenskú stránku etnokultúrnej motivácie, keď je po štátnych preratoch snaha zlikvidovať tradíciu predchádzajúceho etnika (BALÁZS 2008, 349).

Z diachrónneho hľadiska sú možné dve cesty prirodzeného onymického aktu (pomenovania):

1. Paralelné, súčasné pomenovanie po maďarsky + iným jazykom Karpatskej kotliny, napr. po slovensky alebo po rumunsky a pod.

Tento prípad je typický, ak sídlo nevzniká navrstvovaním obyvateľstva v relácii substrát–supetrstrát, ale obidve etniká pomenúvajú lokalitu naraz. Dôkazom je totožná lexikálna motivácia v obidvoch jazykoch, keď charakteristická črta, napr. les, močiar, je zreteľne zachovaná v názve, v procese preberania teda nedôjde k demotivácii, napr.: *Almás – Jabloňov, Körtvélyes – Hrušov* (KNIEZSA 2003, 119–132).

2. Kontinuálne preberanie geografických názvov do maďarčiny (aj tých, ktoré slovenčina prebrala z jazykov predslovanského obdobia existujúcich na území strednej Európy v období pred príchodom Slovanov) podľa dobových zákonitostí maďarčiny ako prirodzený dôsledok medzietnického kontaktu obyvateľstva a ich súžitia.

¹ Pojem v zmysle BALÁZS 2009, 16–17; POKORNÝ 2010, 7. – vzťah kultúry a jazyka väčšinového a menšinového etnika.

Maďarská podoba geografického názvu sa po prevzatí z pôvodného slovanského názvu ďalej vyvíjala v maďarskom prostredí, ale vyvíjala sa ďalej rovnako autonómne aj slovanská podoba geografického názvu v neskoršom slovenskom prostredí, ak kontinuálne osídlenie predkov Slovákov bolo zachované v predmetnej lokalite. Ak sa kontinuálne osídlenie nezachovalo, zanikla aj pôvodná slovanská podoba názvu. V prípade, že osídlenie Slováckmi bolo neskôr obnovené, niekedy Slováci prevzali späť maďarskú podobu geografického názvu, ktorý si prípadne adaptovali, ale ktorého podoba už neprešla prirodzeným vývojom v slovenčine. Datovanie prevzatia slovenských geografických názvov do maďarčiny pomáha určiť viacero mimojazykových i jazykových faktov, z ktorých sú veľmi dôležité najmä:

- prítomnosť/nepřítomnosť nosoviek v geografickom názve (denazalizácia/zánik nosoviek nastala v slovenčine v 11. stor.);
- prítomnosť hlásky [g] alebo [h] v geografickom názve (zmena nastala v slovenčine v priebehu 12. stor.).

Slovenské podoby geografických názvov sa vyvíjali prirodzene v mnohonárodnostnom prostredí Uhorska, aj pod vplyvom vnútornej migrácie (VÖRÖS 2015: 16–26). Vo vybraných prípadoch je veľmi ťažké určiť, či konkrétna podoba geografického názvu, zachovaná v historickom dokumente, je výsledkom prirodzeného vývoja alebo je reflexiou vplyvu dobovej administratívy písanej po latinsky alebo po maďarsky, alebo po nemecky.

2.1. Prirodzené preberanie geografických názvov zo slovenčiny do maďarčiny

2.1.1. Systémové zmeny geografických názvov pri preberaní zo slovenčiny do maďarčiny sledujeme na základe zoznamov názvov obcí MAJTÁNA (1998), LELKESA (2011) a PAPANÉKA (2004). Zemepisné názvy je možné typologizovať z funkčno-sémantického aspektu (ako napr. TÖRÖK 2011: 463–468, ŽIGO 2015, 79–81). KNIEZSA (1960, 19–25) uplatňuje slovtvorný princíp klasifikácie:

- ice = '-falva': *Dejte – Dechtice, Neste – Naštice, Tunyog – Tuženice*
- ovo, -ovce: *Bogdány – Bohdanovce, Györke – Ďurkov*
- ina, -ino: *Berzété – Brzotín, Vidiná – Vidafalva*
- any: 'pôvodné bydlisko' *Díós – Orešany, Szentmargita – Margecany, Szentkereszt – Križovany*
- nce: *Káp – Kapince, Bő – Behynce*, na túto analógiu vznikol neskoršie sporný názov: *Pat → Patince*

KNIEZSA 1960, 24 upozorňuje na malý počet miestnych názvov s transnumeračiou: *Kosút – Košúty, Ludány – Ludany, Divék – Diviaky, Necpál – Necpaly, Szentbalázs – Baláže*. Lexikalizovaný plurál miestnych názvov typu *Dedinka Dedinky* (OLOŠTIAK 2010, 130) sa v maďarčine nevyskytuje. Avšak prechod osobných mien k miestnym názvom (skrátene podoby *Mikuláš, Martin, Jur – Fertőszentmiklós, Kunszentmiklós, Sepsiszentgyörgy*) je možné sledovať v oboch jazykoch (KNIEZSA 1960, 19 – 20, OLOŠTIAK 2010, 130).

V nižšie citovaných príkladoch triedení HORŇANSKÉHO (2012) ide najmä o morfofonologickú klasifikáciu, kde sa jednotlivé javy môžu vyskytovať aj kombinovane.

Pôsobenie samohláskovej harmónie v maďarskom jazyku (vyrovnanie samohlások do kategórie vysokých alebo hlbokých samohlások), napr.: sk. *Tesár* → m. *Teszér* / *Taszár*

Riešenie zoskupenia spoluhlások na začiatku slova (slabiky) vsunutím samohlásky do spoluhláskovej skupiny, napr.: sk. *Breznica* → m. *Berzence*, sk. *Slatina* → m. *Szalatna* / *Szalatnya*, sk. *Bystrica* → m. *Beszterce*

Riešenie susedstva dvoch otvorených slabík vysunutím samohlásky z vnútornej otvorenej slabiky (napr. redukcia koncovky *-ava* → *-va*), napr.: sk. *Morava* → m. *Morva*, sk. *Orava* → m. *Árva*, sk. *Žitava* → m. *Zsitva*, sk. *Sadzava* → m. *Zagyva*

Iný prípad vysunutia samohlásky z vnútornej otvorenej slabiky (redukcia koncovky *-ica* *-ca*), napr.: sk. *Teplíca* → m. *Tapolca*, sk. *Breznica* → m. *Berzence*, sk. *Svätica* (v nárečí *Švetica*) → m. (*Satica* → *Sátca* → *Saca*)

Redukcia slabiky v koncovke *-ava* → *-a*, napr.: sk. *Tibava* → m. *Tiba*, sk. *Myslava* → m. *Miszla*, sk. *Bebrava* → m. *Bebre*

Skrátenie koncovky *-ovec* a podobne i v množnom čísle *-ovce*, napr.: sk. *Lipovec* → m. *Lipóc*, sk. *Bukovec* → m. *Bukóc*, sk. *Dubovec* → m. *Dubóc*, sk. *Rakovec* → m. *Rákóc*

Substitúcia spoluhláskovej skupiny *-cht-* → *-jt-*, napr.: sk. *Čachtice* → m. *Csejte*, sk. *Dechtár(e)* → m. *Dejtér*, sk. *Tachta* → m. *Tajta*

Substitúcia koncovky *-slav* → *-szló*, napr.: sk. *Budislav* → m. *Bogyoszló*, sk. *Boguslav* → m. *Boguszló*.

Pomocou takýchto príkladov je možné poukazovať na prednáškach a seminároch dejín jazyka na morfológické, morfofonologické a sémantické pravidelnosti, ktoré sledujeme aj v prípade všeobecných mien.

2.1.2. Prerušenie kontinuálneho používania slovanského geografického názvu s následným zastavením a prerušením prirodzeného vývoja geografického názvu v slovenčine, vznik maďarskej adaptovanej podoby geografického názvu a znovuprevzatie maďarskej podoby geografického názvu do slovenčiny:

pôvodný slovanský názov, ktorého prirodzený vývoj bol prerušený	zrekonštruovaný tvar podľa vývinu slovenského jazyka	prevzatý m. názov, m. jazyk konzervoval pôvodný slovanský stav	znovuprevzatie z m. do sk. a adaptácia
<i>Goleťa</i>	<i>Hoľata</i>	<i>Galánta</i>	<i>Galanta</i>
<i>Maľeta</i>	<i>Mal'äta</i> → <i>Mal'ata</i>	<i>Malánta</i>	<i>Malanta</i>
<i>Chreňan(i)</i>	<i>Chreňany</i>	<i>Henyeren</i> → <i>Chinoran</i> → <i>Kinorány</i>	<i>Chynorany</i>

<i>Kňahynec</i>	<i>Kechnec</i>	<i>Kenyhec</i> → <i>Kehnec</i> → <i>spät</i> <i>Kenyhec</i>	<i>Kechnec</i>
<i>Svätica</i>	-	<i>Satica</i> → <i>Sátca</i> → <i>Saca</i>	<i>Šaca</i>
<i>Sedlica</i>	-	<i>Szedlice</i> → <i>Szilice</i>	<i>Silica</i>
<i>Gnilec</i>	<i>Hnilec (vodný tok má dodnes túto podobu)</i>	<i>Gölnic (pro- stredníctvom nemčiny)</i>	<i>Gelnica</i>
<i>Drinava</i>	<i>Drieňava</i>	<i>Dernava</i> → <i>Dernó</i>	<i>Dernava</i> → <i>Dr- nava</i>
<i>Kaluž</i>	-	<i>Kálosa</i>	<i>Kaloša</i>

2.1.3. Novodobé prevzatie slovenskej podoby geografického názvu do maďarčiny, napriek tomu, že v ranom stredoveku už bola utvorená maďarská podoba geografického názvu, ale bolo prerušené jej prirodzené používanie v maďarčine:

pôvodný slovenský názov	prevzatý tvar do m., prerušené používanie	znovuprevzatie zo sk. do m.	súčasný slovenský názov
<i>Bebrava</i>	<i>Bebra</i>	<i>Bebrava</i>	<i>Bebrava</i>
<i>Drietoma</i>	<i>Deretma</i>	<i>Drétoma</i>	<i>Drietoma</i>
<i>Hájniky</i>	<i>Ardó</i>	<i>Hájnik / Hajniktre- bula</i>	<i>Hájniky</i>
<i>Bobrovec</i>	<i>Hodos</i>	<i>Bobróc</i>	<i>Bobrovec</i>

2.2. Pomadžarčenie miestnych názvov v r. 1906–1913 na základe zákona z r. 1898

Miestne názvy v Uhorsku zjednotili tak, aby neboli dve obce, ktoré sa volajú rovnako. Bolo to potrebné, pretože pošta a železnice sa rozvíjali, podobné opatrenia urobili aj v celej Európe (*Frankfurt: Frankfurt am Main / Frankfurt an der Oder*, atď.) Cieľom bolo odstránenie homonymie názvov obcí v celom Uhorsku z dôvodu, že moderná štátna správa, resp. pošta a železnice vyžadovali jednoznačné určovanie lokalít. Predponovaný prívlastok vzťahujúci sa na župu, región alebo rieku mal úlohu bližšie určiť lokalitu a odstrániť homonymiu v celej krajine (TÖRÖK 2012, 65–74).

Popritom táto reforma ponúkla výbornú možnosť na pomadžarčenie názvov obcí, a to nielen slovenských, ale aj rumunských, srbských atď., čiže týkalo sa to všetkých menších Uhorska.

2.2.1. Pomadžarčenie geografických názvov uplatňovaním fonologických pravidiel:

Brezova > Berezóc, Brusznó > Nyitraborosznó, Szkáros > Eszkáros, Riecska > Récske, Kliestina > Kelestyén, Donoval > Dóval, Trocsán > Trocsány, Hrobok-Csebinye > Hegyescsaba, Hricsó > Ricsóváralja, Drahóc > Vágdebrőd, Rasó > Marsófalva

2.2.2. Pomadžarčenie geografických názvov prekladom apelatívnej zložky geografického názvu zo slovenčiny do maďarčiny:

pôvodný sk. názov	úradný m. názov do roku...	názvy po pomadžarčení	sk. názvy dnes
<i>Podhorje</i>	<i>Kóssa-Podhorje 1907</i>	<i>Vágerdőalja</i>	<i>Podhorie</i>
<i>Dubnica</i>	<i>Dubnica 1913</i>	<i>Bajmóctölgyes</i>	<i>Dubnica</i>
<i>Borova</i>	<i>Borova 1888</i>	<i>Fenyves</i>	<i>Borová</i>
<i>Veľké Brestovany, Malé Brestovany</i>	<i>Nagybrestován, Nagyberesztován</i>	<i>Alsószil, Felsőszil</i>	<i>Brestovany</i>
<i>Bujakovo</i>	<i>Bujakovo 1888</i>	<i>Bikás</i>	<i>Bujakovo</i>
<i>Brocke</i>	<i>Brockó 1913</i>	<i>Gázlós</i>	<i>Brodské</i>
<i>Rosina</i>	<i>Roszina 1907</i>	<i>Harmatos</i>	<i>Rosina</i>

2.2.3. Pomadžarčenie geografických názvov tvorbou nového maďarského geografického názvu, pritom zlúčenie obcí tvorí osobitný prípad:

Pereszrova + Zavadka = Rákócziszállás, Pudpolocz + Romanócz = Vezérszállás

pôvodný sk. názov	úradný m. názov do r.	názvy po pomadařčení	sk. názvy dnes
<i>Klčovany</i>	<i>Klcsován, Klucsován 1888</i>	<i>Istvánlak</i>	<i>Klčovany</i>
<i>Brutovce</i>	<i>Brutocz, Brutócz 1892</i>	<i>Szepesszent-lőrinc</i>	<i>Brutovce</i>
<i>Budiš</i>	<i>Budis 1913</i>	<i>Turócborkút</i>	<i>Budiš</i>
<i>Brestov</i>	<i>Breszto, Homonabresztó 1907</i>	<i>Alsóberek</i>	<i>Brestov</i>
<i>Brestov</i>	<i>Izbugyabresztó 1907</i>	<i>Laborcér</i>	<i>Brestov nad Laborcom</i>
<i>Bodružal</i>	<i>Bodruzsál 1907</i>	<i>Rózsadomb</i>	<i>Bodružal</i>
<i>Herľany</i>	<i>Herlány 1900</i>	<i>Ránkfűred</i>	<i>Herľany</i>
<i>Jamník</i>	<i>Jamnik 1907</i>	<i>Szepesárki</i>	<i>Jamník</i>
<i>Kaľava</i>	<i>Kalyava 1907</i>	<i>Szepeskárolyfalva</i>	<i>Kaľava</i>
<i>Hnilec</i>	<i>Nagynyilec 1907</i>	<i>Nyilas</i>	<i>Hnilec</i>
<i>Stará Lehota</i>	<i>Ólehota 1913</i>	<i>Szentmiklós-völgye</i>	<i>Stará Lehota</i>
<i>Runina</i>	<i>Runyina 1907</i>	<i>Juhászlak</i>	<i>Runina</i>
<i>Smižany</i>	<i>Szmizsán / Sz-mizsány1888</i>	<i>Szepessümeg</i>	<i>Smižany</i>

2.2.4. Pomadařčení geografických názvov opakovanou tvorbou nového maďarského geografického názvu:

V prípade, ak uhorská názvoslovná autorita skonštatovala, že iba pred pár rokmi schválený nový maďarský názov obce ešte stále dostatočne nevyhovuje zadefinovaným cieľom, pristúpila opakovane k ďalšiemu umelému zásahu do názvu obce:

m. názov do r.	1. pomadařčení	2. zásah	súčasný sk. názov
<i>1892 Hinczocz, Hinczócz, Hincóc</i>	<i>1892–1895 Hincótersztyán</i>	<i>1895 Szepesnád- asd</i>	<i>Hincovce</i>
<i>1888 Hrabicsó</i>	<i>1888–1892 Osztrigrunhrabicsó</i>	<i>1892–1907 Gyertyánfaélesmart od r. 1907 Gyertyánfa</i>	<i>Hrabičov</i>
<i>1882 Oroszhrabóc</i>	<i>1882–1907 Sztropkóhrabóc</i>	<i>1907 Kisgyertyános</i>	<i>Vyšný Hrabovec</i>

1902 Szklabonya	1902–1907 Kürt-abony	1907 Mikszáthfalva	Sklabiná
1888 Haszprunka	1888–1907 Szentistván	1913 Szentistvánkút	Studienka!

Frekventovaný internetový zdroj (HORŇANSKÝ 2012) nereferuje o opačnom trende, o akejsi „pomste“ československých úradov pri premenovaní názvov obcí podobnými metódami ako sa „pomadžarčovalo“ v Uhorsku.

2.3. Poslovenčenie miestnych názvov

Po vzniku Československa sa premenovali lokality vo viacerých vlnách. V prípade pomadžarčeného názvu obcí bola úloha jednoduchá: vrátiť sa k pôvodnému slovenskému názvu s pravopisnou úpravou a zarývať etnicitu lokality. Nové slovenské názvy dostalo približne 700 maďarských osád, pričom používali podobné metódy ako pri pomadžarčovaní (MEZŐ 1982, 71–200):

preklad (niekedy nevydarený, k tomu porov. aj TÖRÖK 2012, 71);

fonologická zmena (uľahčenie výslovnosti pre Slovákov, substitúcia *ü, ö*);

predponované prívlastky² typu *Nyitra*, *Garam*- zmenili na predložkovú konštrukciu *pri Nitre*, *nad Hronom*, zloženie slov je rozšírenejším slovotvorným postupom v maďarčine ako v slovenčine, je to tak aj v prípade geografických názvov;

kombinácia týchto metód, napr.: *Nemeskürt* (kürt = roh) od r. 1920 mal oficiálny názov *Nemeš Kert* alebo *Nemeš Kurt*, medzi r. 1927 a 1948 *Zemianska Kert* (zeman = köznemes), po r. 1948 *Zemianske Sady* (sad = kert);

arbitrárne pomenovanie po osobnostiach z česko-slovenskej histórie, napr.: *Štúrovo*, *Hurbanovo*, *Bernolákov*, *Jesenské*. V rokoch 1990 – 1993 bola možnosť na zmenu umelo vytvoreného názvu na historicky organický pôvodný názov: *Hruboňovo* → *Dolný Štál*, *Švermovo* → *Telgárt*, *Palkovičovo* → *Sap*, *Šafárikovo* → *Tornaľa* (KISS 1999, 61–62), neskoršie už na to nebola možnosť a dodnes nie je tomu inak... ;

úplne odlišná motivácia slovenského názvu (TÖRÖK 2002, 41), často arbitrárna fantázia komunisticej doby, napr.: *Partizánske*, *Dedina Mládeže*, *Mierovo*³;

zlúčenia obcí taktiež boli príležitosťou pre vytvorenie nových pomenovaní;

výmena nevhodných prívlastkov, napr.: *Németlipcse* – *Slovenská Lupča*.

Tieto zmeny prebiehali vo viacerých vlnách. Napriek maďarizácii boli na etnicky slovenskom území zaužívané slovenské názvy, tam sa menej zasahovalo. Na juhu boli tesne na konci 1. svetovej vojny aj provizórne riešenia, názvy kodifikovali do r. 1922.

Ďalšie vlny zmien: koniec 2. svetovej vojny, nástup komunizmu a obdobie po

2 Prívlastková konštrukcia je typická nielen pre poradie maďarské osobných mien (LŐRINCZ 2017, 40), ale pociťuje sa ako xenoznak maďarskosti aj v prípade miestnych názvov.

3 Tieto nové názvy sa spätne preložili do maďarčiny (*Ifjuságfalva*, *Béke*, *Gömörfalva*), ak boli v pozadí bol vznik novej lokality alebo zlúčenie obcí (SZABÓMIHÁLY 2011, 442–444).

1989. Niektoré prípady sú dodnes diskutabilné, politika, zákony a vôľa miestnych obyvateľov nie sú v súlade. Hlavnou otázkou je, či normu určí výlučne štát, alebo majú na to právo aj používatelia jazyka, t. j. obyvatelia danej lokality?

Po analýze názvov staníc⁴ zoznamu VIESTA (1919–1924) je možné konštatovať, že skúmané miestne názvy mali v rokoch 1919–22 väčšiu dynamiku ako dnes. Jednak pod vplyvom mimojazykových okolností (vznik Československa), ale aj pod vplyvom interferenčných javov. Pomocou nasledujúcej tabuľky sledujeme

pravopisnú, fonologickú zmenu slovenského názvu často pod vplyvom maďarského pravopisu;

provizórne slovenské znenie s ďalším vývinom, napr. namiesto atribútu predložkové spojenie, adaptácia k slovenčine;

dočasné používanie maďarského názvu stanice na južnom Slovensku, kde nemali zaužívaný slovenský názov. Riešenie: 1. zvuková substitúcia, 2. preklad, 3. umelý názov,

a vrátenie pomenovania pred pomadžarčením názvu v r. 1913:

m. názov pred r. 1913	maďarský názov do r.1918	slovenský názov 1919–1922	slovenský názov dnes
<i>Szina</i>	<i>Abaujszina-Alsókéked</i>	<i>Seňa-Nižný Kéked</i>	<i>Seňa</i>
<i>Hajnácskő</i>	<i>Ajnácskő</i>	<i>Hajnaška</i>	<i>Hajnáčka</i>
-	<i>Alsóköröskény</i>	<i>Dolný Kereškýn</i>	<i>Dolné Krškany</i>
-	<i>Alsósebes</i>	<i>Nižný Šebeš</i>	<i>Nižná Šebastová</i>
<i>Nagyszecse</i>	<i>Alsószécse</i>	<i>Veľká Seč</i>	<i>Dolná Seč</i>
<i>Alsószkálnok</i>	<i>Alsósziklás</i>	<i>Nižný Skalník</i>	<i>Nižný Skálnik</i>
-	<i>Árvanagyfalu</i>	<i>Veľká Ves Oravská</i>	<i>Veličná</i>
<i>Barát-Lehota</i>	<i>Barátszabadi</i>	<i>Mnichová Lehota</i>	<i>Mníchova Lehota</i>
<i>Bartfeld</i>	<i>Bártfa</i>	<i>Bardiov</i>	<i>Bardejov</i>
<i>Benyus</i>	<i>Benesháza</i>	<i>Beňuša</i>	<i>Beňuš</i>
<i>Binyóc</i>	<i>Binóc</i>	<i>Binovce</i>	<i>Bíňovce</i>
-	<i>Bodrogszerdahely</i>	1919: <i>Bodrogszerdahely</i> 1922: <i>Bodrog-Serdahel'</i>	<i>Streda nad Bodrogom</i>
<i>Bodókő-Váralja</i>	<i>Boldogkőváralja</i>	<i>Boldoch</i>	<i>Boldogkőváralja</i>
	<i>Csacza</i>	<i>Čaca</i>	<i>Čadca</i>
<i>Aranyos</i>	<i>Csallóközarányos</i>	<i>Csallóközarányos</i>	<i>Zlatá na Ostrove</i>

4 O širších súvislostiach jazyka a dopravy pozri OLOŠTIAK 2009, 498–517; BALÁZS 2015, 167–188.

m. názov pred r. 1913	maďarský názov do r.1918	slovenský názov 1919–1922	slovenský názov dnes
-	<i>Czirókabéla</i>	<i>Cirocká Bela</i>	<i>Belá nad Cirochou</i>
-	<i>Diósförgepatony</i>	<i>Diósförgepatony</i>	<i>Orechová Potôň</i>
<i>Lubochna</i>	<i>Fenyőháza</i>	<i>Lubochna</i>	<i>Ľubochňa</i>
<i>Zamosztya</i>	<i>Garamhídvég</i>	<i>Zámotie</i>	<i>Dubová</i>
<i>Kövesd</i>	<i>Garamkövesd</i>	<i>Hronská Kamenica</i>	<i>Kamenica nad Hronom</i>
-	<i>Igló</i>	<i>Iglov</i>	<i>Spišská Nová Ves</i>
-	<i>Ipolyszakállos</i>	<i>Sakáloš</i>	<i>Ipeľský Sokolec</i>
<i>Hont-Visk</i>	<i>Ipolyvisk</i>	<i>Viška nad Ipl'om</i>	<i>Vyškovce nad Ipl'om</i>
<i>Johannesberg</i>	<i>Jánoshegy</i>	<i>Piargy</i>	<i>Kremnické Baňe</i>
<i>Nagy-Lomnicz</i>	<i>Kakaslomnicz</i>	<i>Lomnica na Slovensku</i>	<i>Veľká Lomnica</i>
-	<i>Karásznó</i>	<i>Krásno na Slovensku</i>	<i>Krásno nad Kyucou</i>
<i>Helmezc</i>	<i>Királyhelmezc</i>	<i>Kíralhelmezc</i>	<i>Kráľovský Chlmec</i>
<i>Pohorela</i>	<i>Koháryháza</i>	<i>Pohorela</i>	<i>Pohorelá</i>
-	<i>Kürt</i>	<i>Kürt</i>	<i>Strekov</i>

Príklady dokladujú, že zmeny, varianty, o ktorých sa diskutuje, sú prirodzenými jazykovými javmi, sú výsledkom odlišnej interpretácie mimojazykovej skutočnosti v pomenúvacom procese. Odlišnosť motivovanosti (TÖRÖK 2002, 55–58) a charakteristické vývinové procesy, ktoré vyvolávajú konflikt, sú výsledkom iného jazykového obrazu sveta, ktorý dotvára aj odlišný pohľad na históriu. Opozíciu *praktické, ekonomické používanie, zaužívanosť* ↔ *historická vernosť* potvrdzuje aj PERGER (2013, 77–96.) v súvislosti s maďarskými názvami staníc mimo územia Maďarska. Vyzdvihuje ťažkosť určenia maďarského názvu z viacerých dôvodov (použití maďarský názov pred 1913, z obdobia 2. svetovej vojny alebo podľa toho, ako to používa súčasná menšina). Upozorňuje na vzniknutú homonymiu (*Komárom* na Slovensku aj v Maďarsku) a na problémy súvisiace s rozdelením (*Sátorajlaújhely – Slovenské Nové Mesto – Sátorajlaújhely-Gyártelep/Kísújhely/Újhely*) alebo so zlúčením obcí (*Sládkovičovo/Diószeg, Čierna nad Tisou – Ágcsernyő/Tiszacsernyő*).

Neoficiálne názvy sa tvoria naďalej, je to prejavom jazykovej ekonomie a prirodzeného vývinu, ktorý trvá i napriek mocenským zásahom: oficiálnymi a neoficiálnymi pomenovaniami typu *Békešská Čaba* ↔ *Čaba*, *Slovenský Komlós* ↔ *Komlós*, *Dunaszerdahely* ↔ *Szerdahely*, *Dunajská Streda* ↔ *Dunajská*, *Esztergom* ↔ *Egom*, *Mosonmagyaróvár* ↔ *Móvár*, *Sátorajlaújhely* ↔ *Saújhely* (podrobnejšie

TÓTH 2008: 182–185), takéto skracované podoby⁵ vznikajú aj preto, lebo na čele autobusov alebo vlakov sa nezmestí dlhý názov: *HMVH* (Hódmezővásárhely), *KKFháza* (Kiskunfélegyháza), *Köki* (Kőbánya – Kispest), *A'dam* (Amsterdam), *BAH-csomópont* (Križovatka ciest Budaörsi – Alkotás – Hegyalja v Budapešti) (BALÁZS 2008, 351), *W-wa* (*Warszawa*), niektoré z nich (zvýraznené) sa stali poľoficiálnymi a vyskytujú sa v elektronických cestovných poriadkoch. Neoficiálne názvy vznikajú v zmysle kladnom (*Futapest* – motívom je maratónsky beh) i hanlivom (*Judapest* – motívom je židovský charakter mesta).

Politický, mocenský zásah do toponymie nie je ojedinelým javom. Pripomeňme si gréckeho hrdinu komunistického hnutia, z ktorého priezviska vznikol toponymum v Maďarsku: *Beloianisz* a stále nesie tento názov⁶. Sú historické obdobia, keď sú častejšie „prekrstenia“, ktoré vplyvajú aj na emócie (BALÁZS – TAKÁCS 2009, 164–165). Prekrstiením historického mesta *Braşov* na *Oraşul Stalin* chceli v Rumunsku pomáhať zabudnúť na minulosť až tak intenzívne, že sa potom aj celá Brašovská župa sa musela analogicky premenovať na *judeţul Stalin*. Naopak v Maďarsku dve novozaložené, moderné socialistické mestá niesli názov Josipa Visarjonoviča a Vladimira Iľjiča: *Sztálinváros* (dnes *Dunaújváros*⁷) a *Leninváros* (dnes *Tiszaújváros*⁸); a stali sa výkladom pokroku.

Aj žiadané krajšie znenie zemepisných názvov je dôležitým faktorom premenovania. Hanlivé názvy majú zvyčajne inú motiváciu ako to pociťuje ľudová etymológia v súčasnom jazyku ale obyvatelia sú predmetom hrubých vtipov, ak bývajú v dedinách *Pornóapáti*, *Bugyi*, *Ondód*, *Hugyag*, *Heréd* (BALÁZS 2008, 352). Zmenu týchto názvov nedovolili, lebo ide o stredoveké maďarské názvy, inokedy sa však podarila zmena: *Disznóshorvát* → *Izsófalva*⁹, *Zsid* → *Várvölgy*¹⁰. V Maďarsku sa pomaďarčovali názvy aj po 1920: *Nová Huta* → *Bükkszentkereszt*, *Fuskaitáshuta* → *Mátraszentimre*.

2.4. Časové obmedzenie používania zemepisných názvov

Slovenská onomastika označuje názvy obcí a miest mimo hraníc Slovenska ako exonymá. Tieto viac-menej ustálené slovenské podoby zemepisných názvov kodifikovali jazykovedci a kartografi (HAJČÍKOVÁ – KOVÁČOVÁ 1999). Zaujímavý je prístup tohto zoznamu, lebo dolnozemske slovenské osady alebo mestá, ktoré majú zaužívané slovenské názvy na území dnešného Maďarska, zapadajú do tej

5 Ďalšie príklady: Zaszeg, Nyiregy, Balmaz, Kisúj, Vásárhely (BALÁZS 2008, 351). Na Slovensku plnia takúto skratkovú funkciu aj značky áut podľa okresov (KE, KN, BA...). Dávnejšie mali aj železnice MÁV takýto systém značenia uzlov, tie sa však verejnosť nepoužíva, napr.: Fc – Ferencváros, Bc – Békéscsaba, Ud – Újdombóvár, Mc – Miskolc, Db – Debrecen, Sg – Szeged, Sn – Szentes, Sm – Szombathely.

6 Žije tam grécka komunita, potomkovia vtedajších politicky prenasledovaných, ktorí sa usídlili v priateľskej Maďarskej ľudovej republike.

7 Pôvodný názov najbližšej obce Dunapentele funguje ako pomenovanie mestskej časti.

8 Ani v tomto prípade sa nevrátili k názvu najbližšej dediny Tiszaszederkény.

9 disznó = sviňa, Izsó Miklós je sochár, rodákom dediny.

10 Zmena názvu v r. 1943 pod vplyvom antisemitizmu, avšak aj po vojne sa zachoval nový názov Várvölgy, ktorého motívom je neďaleký hrad a poloha dediny v doline.

istej kategórie ako mestá, ktoré majú slovenské meno niekde na západe Európy alebo na inom kontinente. Jediným hľadiskom je, či daná lokalita leží na Slovensku alebo mimo jeho hraníc. Exonymá vznikajú aj recipročne: v Maďarsku často počuť namiesto pôvodného maďarského názvu [Štúrovó, Komárnó] s predĺženou výslovnosťou. Takéto pomenovanie má funkciu diferencovania (LANSTYÁK 2013, 58), ale nesie aj príznak cudzosti.

Názov *Bratislava* vznikol v druhej polovici 19. stor., napriek tomu, že má motíváciu v praslovančine (porov. ŽIGO 2011, 344–348; 2015, 82–83). V súvislosti s predchádzajúcimi obdobiami nie je logické používať *Prešporok*, veď ani hlavné mesto Byzantskej ríše nie je *Istanbul*. Vo všeobecnosti pri používaní miestnych názvov treba zohľadňovať časové, priestorové a jazykové okolnosti.

V medzivojnovom období sa v Maďarsku udomácnili dnes už archaické termíny *Szlovenszkó*, *szlovenszkói*, lebo výraz *Szlovákia* vtedajší maďarský politický jazyk neprijal. Dnes je problematické aplikovanie názvu *Slovensko* na 19. stor. a staršie obdobia v slovenských textoch. Názov a územie tohto štátu je presne definovateľné od r. 1918, na predchádzajúce obdobie sa neodporúča používať termín *Slovensko*, keďže tento štátny útvar ešte neexistoval, ani dnešné hranice Slovenska a Maďarska neboli známe. Keď chceme charakterizovať napr. jazykovú situáciu na tomto území v období pred r. 1918, musíme používať: *dnešné Slovensko*, podobne *dnešné Západné Slovensko* atď. Ani pomenovania *Horné Uhorsko*, *Horniaky* nie sú vhodnou náhradou, lebo nie sú totožné so súčasnou Slovenskou republikou, odporúčame preto: *slovenský etnický región Horného Uhorska*. Skrátene, zjednodušené riešenia, napr. *Veľkomoravské Slovensko*, *čeština ako kultúrny jazyk na Slovensku* sú časovo aj teritoriálne anachronistické. Názov *Felvidék* sa stal prirodzeným v dnešnej maďarskej jazykovej praxi (napr. pri predpovedi počasia), a iba málokedy má nacionálnu konotáciu. Okrem svojej historickej a geografickej nepresnosti však spôsobí negatívne na Slovákov.

Značná časť dejín Slovákov prebiehala v spoločnom štáte s Maďarmi, preto je mimoriadne dôležité používať presné a neutrálne termíny, keď píšeme o tomto období. Na označenie územia Uhorska, ktorého bolo súčasťou aj dnešné Slovensko neodporúčame používať slová rozšírené v hovorenej maďarčine, napr. *Magyarország*, *Nagymagyarország* (doslova 'Veľké Maďarsko', s romanticko-nacionalistickou konotáciou hlavne v ušiach Slovákov, no nezabudnime na analogickú *Veľkú Moravu*). Výzvou je hľadanie neutrálnych výrazov, ako napr. *Magyarhon*, *Magyar Királyság*, *Regnum Hungariae*, *történelmi Magyarország* (KÁFER 2005, 76). V slovenskej terminológii je v tomto prípade, na rozdiel od *Slovenska*, jasná dištinkcia medzi krajinou pred a po 1918, napr. v slovenčine r. 1848 ide o uhorskú revolúciu, v súvislosti s r. 1956 hovoríme o maďarskej revolúcii. V maďarčine slovo *uhorský* takisto nemá jednoznačný ekvivalent ako v slovenčine *tót*. Názov *Maďarsko* má v slovenčine etnický ráz, nevyjadruje etnickú pluralitu Uhorska a vzťahuje sa na územie Maďarska po rozpade Rakúsko-Uhorska, teda na tzv. *Csonka-Magyarország*, *trianoni Magyarország* – tie výrazy majú tiež negatívnu konotáciu. Je zbytočné označiť Uhorsko atribútom *staré*, ako je to zvykom v slovenských textoch. Formulácia *staré Uhorsko* má v slovenskom diskurze konotáciu odstupe od tohto štátneho útvaru.

Ako sme videli, vyskytuje sa veľa politicky zaťažených konotácií. Sto rokov po rozpade Uhorska a založení následníckych štátov je jazykové vyjadrenie tejto štátoprávnej zmeny ešte stále aktuálnou otázkou, na ktorú musíme upozorniť budúcu generáciu filológov i pedagógov, ktorá študuje na univerzitách. Je lepšie nevidieť problém v týchto otázkach, skôr ich vnímať ako príklady odlišností, ako paralel slovenského a maďarského jazykového obrazu sveta. Budeme to vidieť aj na príkladoch z oblasti osobných mien.

3. Osobné mená

3.1. Písanie osobných mien

Pravopis osobných mien je otázkou normy, kultivovania jazyka, v súčasnosti patrí do preskriptívnej lingvistiky. Pred kodifikovaním štátneho jazyka bolo možné prirodzené používanie vlastných mien. Vlastné mená cudzieho pôvodu neboli regulované mimojazykovými zásahmi, dynamická rovnováha systému zabezpečila adaptáciu a integráciu cudzích prvkov do takej miery, aby komunikačná funkcia systému nebola narušená.

Podľa BOSÁKA (2009, 146) „bola neuvážená zmena písania historických osobných mien z uhorského obdobia slovenských dejín podľa zásad slovenského pravopisu. (...) Kodifikácia je úspešná, ak ju verejnosť prijme.“ Reálne sa používajú dvojtvary: *Szentiványi – Svätójánsky, Pázmány – Pázmaň, Zichy – Zičí, Nyáry – Nári, Pálffy – Pálfi* apod. Platný slovenský pravopis historických priezvisk vytvoril dvojtvary (prechodom z princípu tradície k fonologickému princípu), dvojaké písanie robí ťažkosti aj pri rešeršovaní, resp. umožňuje väčší výskyt chýb.

Nájdu sa aj nedôslednosti, kde sa napriek priamym slovenským súvislostiam osobnosti ponecháva tradičný pravopis inojazyčnej sústavy: *Mikuláš Schneider-Trnavský, Pavol Országh-Hviezdoslav*. Ak sa používa miesto *Czambel* podoba *Cambel*, prečo sa neprepisuje *Schneider* na *Šnejder*, resp. *Országh* na *Orság*?

Podľa maďarského úzu by sa transkripcia mala používať iba, ak ide o nelatinské písmo. Srbský úzus prepisuje všetko foneticky do cyriliky a latinské písmo preberá tento tvar, napr. *Trump* → *Tramp*. Kým sa slovenský pravopis koncentruje na fonologický prepis historických priezvisk, Onomastická komisia Maďarskej akadémie vied reguluje písanie novších prevzatých krstných mien maďarskou ortografiou: *Jennyfer* → *Dzsenifer* – slovenská norma sa touto otázkou nezaobrá, písanie anglických a iných krstných mien cudzieho pôvodu je pestré (BAUKO 2015, 215; 2016a, 141–150). Čo to znamená z pohľadu jazykového obrazu sveta?

1. slovenský pravopis historických priezvisk je dokladom stotožňovania Slovákov s históriou spoločného štátu.

2. prepis s mäkkosťami v prípade, keď to rod nikdy v takej forme nepoužíval je v rozpore s identitou osobnosti.

3. liberálnosť slovenského pravopisu voči anglickými krstnými menami v porovnaní s dôsledným prepisovaním v maďarčine vyjadruje odlišný postoj k cudzím vplyvom v súčasnosti.

3.2.Motivovanosť a jazykový obraz sveta sú najlepšie hmatateľné, ak porovnáme viac jazykov. V jednojazyčnom prostredí je menej jasné, aký je rozdiel napr. medzi sk. *Kov-áč* a m. *Kovács*. V medzijazykových súvislostiach motivovanosť môže slúžiť aj ako prostriedok vysvetlenia konfliktov.

Demotiváciu osobných mien môžeme sledovať v súvislosti s výskumom slovenských priezvisk v Maďarsku. Priezviská zaradujú BLANÁR (1996) a kolektív autorov spracúvajúcí čabianske (DIVIČANOVÁ – CHLEBNICKÝ – TUŠKOVÁ – UHRINOVÁ 2015, 44–72, VALENTOVÁ 2015, 2015, 90–101) a komlóšske priezviská (TUŠKOVÁ 2017, 57–60, VALENTOVÁ 2017: 61–76) do sémantických skupín podľa motivácie, pôvodu a morfolologickej stavby. Ich prvotným cieľom bol genealogický výskum a vysvetlenie kulturologických súvislostí. Z nášho pohľadu je však zaujímavá skutočnosť, že maďarské obyvateľstvo skúmaných dolnozemskej osád (Komlós, Čaba a Sarvaš) sice pociťuje slovenský pôvod týchto priezvisk, ale pre nich je pôvodná slovtvorná a pomenúvacia motivácia stratená. Nasledujúci zoznam je zo Sarvaša (CHLEBNICKÝ 2013, 141–156), príkladmi dokladujeme motivačný a demotivačný proces: *fark-as* (motivácia: zvierat s chvostom) → *Farkas* → *Farkaš* (demotivácia po prevzatí do druhého jazyka).

3.2.1. Priezviská motivované zemepisnými názvami označujúcimi pôvodné rodisko alebo migračnú stanicu

priezvisko	motivant
<i>Árvai</i>	z <i>Oravy</i>
<i>Kysuczky</i>	z <i>Kysúca</i>
<i>Lipták</i>	z <i>Liptova</i>
<i>Oravec</i>	z <i>Oravy</i> (por. <i>Árvai</i>)
<i>Szpisjak</i>	zo <i>Spiša</i>
<i>Arnoczki</i>	<i>Arnót</i>
<i>Cziglécky</i>	<i>Cegléd</i>
<i>Komlovszky</i>	<i>Komlós</i>
<i>Osztroulcki / Osztrouludszky</i>	<i>Ostrá Lúka</i>
<i>Pljesovszki</i>	<i>Pliešovce</i>
<i>Mótyán</i>	<i>Môťová</i>

3.2.2. Priezviská motivované zamestnaním alebo spoločenským postavením

Zamestnaním bolo možné bližšie identifikovať osobu, hlavne, kým sa remeslo dedilo. Aj v súčasnosti je možné sledovať podobný proces: pozrime sa len do svojho zoznamu v mobilnom telefóne, určite tam budú mená s označením niektorých majstrov, remeselníkov v takej podobe: *Ferko elektrikár*

priezvisko	motivant
<i>Cselár</i>	sk. <i>včelár</i> , m. <i>méhész</i> (maďarský pisár zjednodušil spoluhláskovú skupinu vč)
<i>Fazekas</i>	sk. <i>hrnčiar</i> (por. <i>Hrnčsjár</i>)
<i>Hrnčsjár</i>	sk. <i>hrnčiar</i> , m. <i>fazekas</i> (maďarská pravopisná adaptácia stredoslovenskej dvojhlásky ia)

<i>Huszár / Huszárik</i>	sk. <i>husár</i>
<i>Meszjarik</i>	sk. <i>másiar</i> , m. <i>mészáros</i> (+ deminutívum + prepis dvojhĺásky)
<i>Snajder, Sneider</i>	n. <i>Schneider</i> , m. <i>szabó</i> , sk. <i>krajčír</i>
<i>Tisljár</i>	n. <i>Tischler</i> , m. <i>asztalos</i>
<i>Hudák</i>	sk. <i>chudák</i> , m. <i>szegény</i> (velárne <i>ch</i> neexistuje v m.: <i>h</i>)
<i>Podani</i>	sk. <i>poddaný</i> , m. <i>jobbágy</i> , 'alávetett' (zjednodušenie dvojitej hlásky)

3.2.3. Etnonymum ako motivujúci faktor si zachová svoju transparentiu v oboch jazykoch

priezvisko	motivant
Horváth	Chorvát
Lengyel	Poliak
Nyemcsok	Nemec

3.2.4. Priezviská tvorené z krstných mien sú často používané, ale zväčša demotivované. Čísla odkazujú na frekvenciu výskytu v Sarvaši.

<i>Balczó</i>	48x
<i>Bencsik</i>	120x
<i>Benka</i>	18x
<i>Blaskó</i>	23x
<i>Dankó</i>	32x
<i>Demcsák</i>	60x
<i>Petrás</i>	37x

3.2.5. Vnútoraná alebo vonkajšia vlastnosť ako motivujúci faktor funguje v dvojjazyčnom prostredí metaforicky, v jednojazyčnom prostredí však stráca ich obraznosť.

priezvisko	motivant
<i>Czesznak</i>	sk. <i>cesnak</i> , m. <i>fokhagyma</i>
<i>Dina / Dinya</i>	sk. <i>diňa</i> , m. <i>dinnye</i>
<i>Dobrotka</i>	sk. <i>dobrý</i> , m. <i>jóságos</i>
<i>Haluska</i>	sk. <i>haluška</i> , m. <i>galuska</i>
<i>Hruska</i>	sk. <i>hruška</i> , m. <i>körte</i>
<i>Jelen</i>	sk. <i>jeleň</i> , m. <i>szarvas</i>
<i>Kiszel / Kiszely</i>	sk. <i>kyslý</i> , m. <i>savanyú</i>
<i>Kohut</i>	sk. <i>kohút</i> , m. <i>kakas</i>
<i>Komár</i>	sk. <i>komár</i> , m. <i>szúnyog</i>
<i>Kozsuch</i>	sk. <i>kožuch</i> , m. <i>bunda</i>
<i>Králik</i>	sk. <i>králik</i> , m. <i>házinyúl</i>
<i>Liska</i>	sk. <i>líška</i> , m. <i>róka</i>
<i>Maczik</i>	sk. <i>macík</i> , m. <i>maci</i>
<i>Medvegý</i>	sk. <i>medved'</i> , m. <i>medve</i>

<i>Miloszrdni</i>	sk. <i>milosrdný</i> , m. <i>jószívű</i>
<i>Mravik</i>	sk. <i>mravec</i> , m. <i>hangya</i>
<i>Szikora</i>	sk. <i>sykora</i> , m. <i>szikra</i>
<i>Srnka</i>	sk. <i>srnka</i> , m. <i>őz</i>
<i>Zsapka</i>	sk. <i>žaba</i> , m. <i>béka</i>

Táto ukážka zoznamu slovenských priezvisk z Maďarska je príkladom nielen etymológie pôvodného významu, ale aj toho, ako sa stáva z motivovaného priezviska demotivované, hlavne ak unikanie pôvodného významu je ovplyvnené aj inojazyčným prostredím.

3.3. O prechýľovaní v medzijazykových súvislostiach

Problematika gender¹¹ v maďarčine nie je vyostrená (KEGYES 2003, 16–65; HUSZÁR 2009, 33–35), ale napriek negenerickejšiemu tohto aglutinačného jazyka platí, že ženská forma profesií alebo osobných mien je príznaková.

V slovenčine sa častejšie vyskytujú prechýlené páry názvov osôb. Maďarské prechýlené formy s komponentom *-nő* sa dokonca pociťujú ako menej zdvorilé, preto vznikajú neologizmy ako napr. *sportolóhőlgy* (SÁNDOR 2014, 334). Maskulinum *tanár* má v štandardnej maďarčine všeobecný význam, kým *tanárnő* a najmä *fodrásznő* je príznaková forma. Výsledky sociolingvistického výskumu (LANSTYÁK 2016, 57) dokladujú, že ženská podoba zakončená na *-nő* sa v kruhu Maďarov na Slovensku vyskytuje častejšie, je menej príznaková ako v Maďarsku – pod vplyvom frekvencie sk. *učiteľka*, *kadernička*. V interkultúrnej súvislosti môže dôjsť k nedorozumeniam: nie je jednoznačné, či chlapec s priezviskom *Novák* je synom ženy, ktorá má priezvisko *Nováková*, podobne nositeľka formy *Kis Ilona* môže byť na Slovensku vydatou i nevydatou ženou (MISAD 2015, 189). V maďarčine je možné sledovať dynamiku ženských priezvisk, napr. z tradičnej formy *Kovács Zoltánné* vzniká, ako keby žena bola majetkom manžela¹² a nedozvieme sa jej krstné meno, čo spôsobuje komunikačné nedostatky. Preto sa rozširuje forma *Kovácsné Nagy Anna* a v sk. menej frekventovaná forma *Anna Kovácsová Nagyová*. Pri paralelnom používaní dievčenského aj manželského priezviska v maďarčine. prípona *-né* jasne definuje manželské priezvisko, v slovenčine má kvôli viacvýznamovosti prípony *-ová* signalizujúcu funkciu iba poradie. Na Slovensku si od r. 1994 (MISAD 2015, 188–199, BAUKO 2016b, 80) si ženy maďarskej národnosti môžu vybrať¹³ priez-

11 O teórii podrobnejšie: KEGYES 2880, HUSZÁR 2009, ORGOŇOVÁ – BOHUNICKÁ 2015, 229–248, KEGYES – HUSZÁR 2014.

12 Prechýľované formy ženských mien sa v niektorých prípadoch pociťujú ako prívlastkové, hoci prenos apelatívneho významu na propriálnu sféru nemôže byť priamočiary (VALENTOVÁ 2016, 13–14).

13 Možnosť výberu spôsobuje vysokú variantnosť používania mien, ktorú znázorňujú BAUKO (2016b, 84–85) a TUŠKOVÁ – UHRINOVÁ (2016, 150). Z výsledkov terénneho výskumu v Bratislave (MOLNÁR SATINSKÁ 2016, 95) sa dozvieme, že táto teoreticky vysoká variantnosť sa v skutočnosti realizuje bilaterálne, vo forme obojmennosti: bezpríznačový úradný variant so suffixom *-ová* ↔ maďarská podoba mena, ktorá je familiárnejšia. Podobné bilaterálne používanie registrovali aj výsledky dotazníkového výskumu v Maďarsku, lenže v opačnom smere: neutrálna forma je maďarská, prechýľovanú považujú za „poslovenčenú“ (UHRINOVÁ – TUŠKOVÁ 2016, 157) a využívajú ju najmä ženy pracujúce v školách, médiách a iných slovenských inštitúciách v Maďarsku.

visko i bez formantu *-ová*, ktorý je z maďarského aspektu silným nositeľom príznaku cudzosti. Zanechanie sufixu *-ová* môže spôsobovať komunikačné problémy, napr. pri čítaní menoslovu, kde sú uvedené iba priezviská, je možné pomýliť si ženy s mužmi. Sufix *-ová* je teda z aspektu Slovákov nositeľom príznaku ženskosti, kým z aspektu Maďarov je xenoznakom. Napriek tomu, ako to ukážu výsledky výskumu MISADOVEJ (190–199), v súčasnosti iba 4,8% žien maďarskej národnosti na Slovensku má v matrike svoje priezvisko v maďarskej forme. V súvislosti s priezviskami že je možné skonštatovať, že v slovensko-maďarskej relácii tu nejde o problém gender, otázka prechýľovania skôr súvisí s opozíciou národnej identity a jazykovej ekonómie. Príkladom na jazykovú ekonómiu sú automaticky vygenerované texty študijného systému, kde sa vyskytujú aj prípady, keď meno študenta negeneruje príslušný rod v upozornení: **Študent Kinga Tóthová nie je *prihlásený na termín hodnotenia, ku ktorému je hodnotenie evidované. Pokračovať?* Je to pozoruhodné najmä na fakultách, kde je ženská väčšina v kruhu študujúcich i vyučujúcich¹⁴.

4. Záver

BALÁZS a TAKÁCS (2009, 166) zostavili typológiu diskriminácie na základe používania formy vlastného mena. Najtypickejšie prípady sme zoradili približne v poradí citlivosti, kde najmenej problematickým typom je č. 1., najviac iritujúcim je č. 7:

1. *Arad, Poprad, Nána* (totožný názov vo viacerých jazykoch, dvojjazyčné dopravné značenie názvu obcí je vlastne tautologické);

4. *Losonc – Lučenec* (morfofonologicky odlišné, paralelne zaužívané);

3. *-ová*;

2. *Dunajská Streda, Nové Zámky* (preklad);

5. *Rosina – Harmatos* (lepšie znenie, čistá fantázia v 19. stor.);

6. *Štúrovo, Cluj-Napoca* (umelý, mocenský zásah motivovaný dejinami iného národa);

7. *Rákoci* (nehistorické uplatnenie nielen transliterácie, ale aj rytmického krátenia (!) – porušujú sa aj práva osoby mať doslova **vlastné** meno).

Na manažment problémov navrhuje LANSTYÁK (2015, 43–75) využiť metódy jazykového manažmentu známeho zo sociolingvistiky. Takto by bolo možné predchádzať vzniku problému.

Názvy obcí a vlastné mená, ktoré vyvolávajú konflikt, sú výsledkom iného jazykového obrazu sveta, ktorý dotvára aj odlišné pohľady na históriu. Preto má onomasatika svoje opodstatnené miesto v jazykovej výchove na pedagogických fakultách aj na stredných školách. Je ich možné spracovať metódou problémového vyučovania.

Motivovanosť aj jazykový obraz sveta je možné najlepšie sledovať, ak porovnáme viac jazykov. V príspevku sme sa snažili predstaviť obe strany mince. Nemusíme určiť, čo bolo skôr, „vajce alebo sliepka“, je dôležité, aby bol systém v dynamickej rovnováhe a slúžil komunikačným účelom. Systém sa nenarúša, ak sú cudzie prvky dostatočne adaptované a integrované.

14 Ďalšie príklady z akademickej sféry uvádza PEKAROVIČOVÁ (2017, 90).

Ak sa pozeráme na historicko-motivačný vývin vlastných mien z pohľadu jazykového obrazu sveta, je možné sledovať podobný egocentrizmus na rovine vlastných mien ako v súvislosti so všeobecnými menami VÁŇKO (2014, 10–22). Na základe toho, či Slováci považujú históriu, priestor, osobnosti za svoje, je možné určiť kultúrno-antropologické súvislosti vlastných mien (porov. KRŠKO 2016). Na osi *naše – aj naše – cudzie* je možné znázorniť odlišné jazykové obrazy sveta. Napr. *Ferenc Rákóczi* patrí podľa oficiálneho prepisu (*František Rákoci*) do kategórie „náš“, kým v Bratislave nové pomenovanie námestia *Franza Liszta* si zachovalo pôvodný nemecký pravopis, teda podľa tohto pravopisného aspektu v súvislosti so skladateľom pociťujú Slováci väčšiu cudzosť (termín v zmysle DOLNÍKA 2015, 13–172).

Prírodná variantnosť je charakteristická pre vlastné mená napriek snahám zjednotiť rozkolísanú normu, ako aj v prípade miestnych názvov. Neutrálny vedecký prístup vyžaduje vedomosti o názvoch lokalít vo viacerých jazykoch. Tieto vedomosti chceme sprostredkovať aj budúcim pedagógom, aby mali istotu pri správnom riešení otázok, ktoré sa často nadviažu v kontaktnej zóne etník. Na ukážku vplyvu etnických zmien na používanie priezvisk odporúčame použiť na seminároch lingvistiky *Historický atlas vlastných mien z Karpatskej kotliny* (VÖRÖS 2017), *Čabianske priezviská* (DIVIČANOVÁ a kol. 2015) a *Komlóšske priezviská* (DIVIČANOVÁ a kol. 2017).

Literatúra

- BALÁZS Géza 2008: A helynevek antropológiai nyelvészeti szempontból. In: Magyar nyelvőr 131/3. 348–354.
- BALÁZS Géza – TAKÁCS Szilvia 2009: Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe. Cell-dömölk – Budapest: Pauz-Westermann – Inter – PHARE.HU.
- BALÁZS Géza 2015: A vasút szemiotikája. In: Antropozsemiotika. Budapest: Inter. 167–188.
- BAUKO, Ján 2015: A keresztnévadást befolyásoló tényezők a rendszerváltozás utáni Szlovákiában. IN: A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 204–227.
- BAUKO, Ján 2016a: Anyanyelvi személynévtervezés Szlovákiában. In: Science for education – education for science. Nitra: UKF. 141–149.
- BAUKO, Ján 2016b: Prechýľovanie priezvisk u žien maďarskej národnosti na Slovensku. IN: Prechýľovanie: áno - nie? Jazykovedné štúdie XXXIII. (Ed. Molnár Satinská, L. – Valentová, I.). Bratislava: VEDA. 79–88.
- BLANÁR, Vincent 2002: Osobné mená, ich miesto v jazyku a pravopisná problematika. In: Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine. Bratislava: Veda.
- BLANÁR, Vincent 1996: Teória vlastného mena. Bratislava: Veda.
- BOSÁK, Ján 2009: Kedy bude vôľa na zjednodušenie slovenského pravopisu? In: Dynamic-ké tendencie v slovenskom pravopise. Bratislava: VEDA.
- CSÁSZÁRI Éva 2013: Miestna svojráznosť – zmena mien, pomadařčovanie priezvisk a systém prezývok v Novej Hute. In: Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí. Békešská

Čaba: VÚSM. 157–166.

CSÁSZÁRI Éva 2015: Helyi és határbeli elnevezések mint a továbblépés perspektívái a bükk-szentkeresztzi szlovákok nyelvhasználatában. In: Tanulmánykötet Milosevičs Péter tiszteletére. (Red. Lukács I.) Budapest: ELTE Szláv Filológiai Tanszék. 19–28.

DIVIČANOVÁ, Anna – CHLEBNICKÝ, Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – UHRINOVÁ, Alžbeta 2015: Triedenie najstarších a najfrekvencovanejších priezvisk podľa motivácie vzniku. In: Čabianske priezviská. Békešská Čaba: VÚSM. 44–72.

DIVIČANOVÁ, Anna – CHLEBNICKÝ, Ján – TUŠKOVÁ, Tünde – VALENTOVÁ, Iveta 2017: Komlósske priezviská. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko.

DOLNÍK, Juraj 2015: Cudzosc – interpretácia – xenoznak. In: Cudzosc – jazyk – spoločnosť. Bratislava: Iris. 13–172.

HAJČÍKOVÁ, Marta – KOVÁČOVÁ, Mária (Red.) 1999: Slovenské zíté názvy geografických objektov ležiacich mimo územia Slovenskej republiky. Bratislava: Ústav geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky.

HOFMANN István 2007: Helynevek nyelvi elemzése. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

HORŇANSKÝ, Imrich 2012: Geografické názvy z územia Slovenska v zrkadle slovensko-maďarských vzťahov. In: Praslovanská únia – Zborník III. <http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/panslovanska-unia-zbornik-III.html>

HUSZÁR Ágnes 2009: Bevezetés a gendernyelvészetbe. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

CHLEBNICKÝ, Ján 2013: Slovenské priezviská troch dolnozemských slovenských osád. In: Slovenský jazyk a kultúra v menšinovom prostredí. Békešská Čaba: Výskumný ústav CSSM. 141–156.

KÄFER István 2005: Dona nobis pacem. Magyar–szlovák kérdések. Piliscsaba: PPKE BTK.

KEGYES Erika 2003: Nemek, nyelvek és kultúrák. In: Nyelvek és kultúrák találkozása. XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus. (Red. Tóth Sz.) Szeged: SZTE Juhász Gyula TK. 16–65.

KEGYES Erika – HUSZÁR Ágnes 2014: Nyelvtani nem, Női foglalkozásnevek és gender. In: Nőképek kisebbségben. Tanulmányok a kisebbségben (is) élő nőkről. (Red. Bolemant Lilla) Pozsony: Phoenix Könyvkiadó. 82–91.

KEGYES Erika 2008: Nyelvészeti gender-kutatás: Hagyományok és új irányok. In: Sokszínű nyelvészet III.: "Női szóval - női szemmel". Gender-kutatás a nyelvészetben és az irodalomban (Red. Bodnár Ildikó, Kegyes Erika, Simigné Fenyő Sarolta) Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Modern Filológiai Intézet. 61–68.

KISS Lajos 1999: Történeti vizsgálatok a földrajzi nevek körében. Piliscsaba: PPKE BTK.

KNIEZSA István 1960: A szlovák helynévtípusok kronológiája. In: Névtudományi vizsgálatok. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Névtudományi Konferenciája 1958. (Red. Pais D. – Mikesy S.) Budapest: Akadémiai Kiadó. 19–26.

KNIEZSA István 2003: Helynév- és családnévviszsgálók. Budapest: Lucidus Kiadó.

KRŠKO, Jaromír 2016: Všeobecnolingvistické aspekty onymie. Banská Bystrica: FF UMB Belianum.

LANSTYÁK István 2013: Kontaktushatás a tulajdonnevekben. In: A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 4. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 43–68.

LANSTYÁK István 2015: Nyelvalakítás – névalakítás. A tulajdonnevekkel kapcsolatos nyelvi problémák kezelése a nyelvmenedzselés-elmélet keretében. In: A nyelvföldrajztól a névföld-

drazig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 43–75.

LANSTYÁK István 2016: Abszolút és relatív kontaktushatás. In: Nyelvelmélet és kontaktológia 3. (Red. É. Kiss K. – Hegedűs A. – Pintér L.) Budapest–Piliscsaba: Szent István Társulat. 46–65.

LELKES György 2011: Magyar helységnév-azonosító szótár. Budapest: Argumentum.

LŐRINCZ Julianna 2017: Babel tornya alatt. Kontrasztív nyelvészeti alapismeretek. Eger: 4 Pont Nyomda Kft. Kiadó.

MAJTÁN, Milan 1998: Názvy obcí Slovenskej republiky. Bratislava: Veda.

MEZŐ András 1982: A magyar hivatalos helységnevéadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.

MISAD Katalin 2015: Mutatvány a szlovákiai magyar nők névhasználati jellegzetességeiből In: A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 183–203.

MOLNÁR SATINSKÁ, Lucia 2016: Ženy jednej tváre, viacerých mien: Stratégie používania mien Maďariek v Bratislave. In: Prechýľovanie: áno - nie? Jazykovedné štúdie XXXIII. (Ed. Molnár Satinská, L. – Valentová, I.). Bratislava: VEDA. 89–94.

OLOŠTIAK, Martin – GIANITSOVÁ–OLOŠTIAKOVÁ, Lucia 2007. Deklinácia prevzatých substantív v slovenčine. Prešov: FF PU.

OLOŠTIAK, Martin 2009. O prezývkach železničných rušňov In: Varia. XVIII. Zborník plných príspevkov z XVIII. kolokvia mladých jazykovedcov. (Red. Ološtiak, M. – Ivanová, M. – Gianitsová-Ološtiaková, L.) Prešov: PU. 498–517.

OLOŠTIAK, Martin 2010. Morfológia vlastných mien. In: Morfológické aspekty súčasnej slovenčiny. (Ed. Dolník, J.) Bratislava: VEDA. 97–134.

ORGOŇOVÁ, Oľga – BOHUNICKÁ, Alena 2015: Cudzosť a rodová identita. In: Cudzosť – jazyk – spoločnosť. Bratislava: Iris. 229–248.

PAPANEK Ferenc 2004: Helységnevek használatának magyar–(cseh)–szlovák vonatkozásai. Diplomová práca. Piliscsaba: PPKE BTK.

PEKAROVIČOVÁ, Jana 2017: Rod a jeho lingvokultúren parametre. IN: Romanoslavica LIII / 1. 85–96.

PERGER Imre 2013: A határon túli vasútállomások neve a vasúti utastájékoztatóban. In: Névtani Értesítő 35. 77–96.

POKORNÝ, Jan 2010. Lingvistická antropologie. Jazyk, mysl a kultura. Praha: Grada.

SÁNDOR Klára 2014. Határtalan nyelv. Baja: Szak Kiadó.

SZABÓMIHÁLY Gizella 2007: Maďarské ojkonymá na Slovensku: štandardizácia, variabilitas, kontaktové javy. In: Jazyk a komunikácia v súvislostiach II. Bratislava: Univerzita Komenského. 256–264.

SZABÓMIHÁLY Gizella 2011. Variabilitás a helységnevek körében – okok és megoldási lehetőségek. In: Magyarok Szlovákiában VII.. Nyelv. (Red. Szabómihály G. – Lanstyák I.). Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet. 437–450.

TÓTH Sándor János 2008: K úradným a ľudovým názvom typu Békešská/Békésska Čaba. In: Slavica Szegediensia VI. Szeged: Szegedi Tudományegyetem, 2008. 182–185.

TÖRÖK Tamás 2002: Zoboralja földrajzi nevei a történeti térképek tükrében. Budapest: Akadémiai Kiadó.

TÖRÖK Tamás 2012: Külterületi helynevek fordíthatósága. Alsó-Ipoly mente és Zoboralja

magyar dúllőneveinek szlovák változatairól. In: *Translatologia Pannonica III*. Pécs: PTE BTK FKK. 65–74.

TÖRÖK Tamás 2011: Tipológiai vizsgálatok Ipoly mente helyneveinek körében. In: *Magyarok Szlovákiában VII. Nyelv. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet*. 463–468.

TUŠKOVÁ, Tünde 2017: Triedenie vybraných priezvisk Slovenského Komlóša podľa motivácie. In: Divičanová, A. – Chlebnický, J. – Tušková, T. – Valentová, I.: *Komlóšske priezviská*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko. 57–60.

UHRINOVÁ – TUŠKOVÁ 2016: Sonda do problematiky používania priezvisk Slovincov v Maďarsku v súčasnosti. In: *Prechyľovanie: áno - nie? Jazykovedné štúdie XXXIII*. (Ed. Molnár Satinská, L. – Valentová, I.). Bratislava: VEDA. 149–158.

VALENTOVÁ, Iveta 2015: Osobné mená v dvojjazyčnom prostredí Békešskej Čaby. In: *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 90–101.

VALENTOVÁ, Iveta 2016: Prechyľovanie priezvisk a jeho vývin na Slovensku. In: *Prechyľovanie: áno - nie? Jazykovedné štúdie XXXIII*. (Ed. Molnár Satinská, L. – Valentová, I.). Bratislava: VEDA. 11–22.

VALENTOVÁ, Iveta 2017: Vznik, motivácia a jazyková výstavba komlóšských priezvisk. In: Divičanová, A. – Chlebnický, J. – Tušková, T. – Valentová, I.: *Komlóšske priezviská*. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko. 61–76.

VAŇKO, Juraj 2014: Antropocentrizmus v jazyku a jazykovede. In: *Obraz človeka v jazyku*. Nitra: FF UKF. 10–22.

VIEST, Ivan 1919–1924: *Maďarsko–slovensko–nemecký železnický slovník*. Turčiansky Sv. Martin.

VÖRÖS Ferenc 2015: Szlovák eredetű családnevek Kárpát-medencei névföldrajza In: *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 15–42.

VÖRÖS Ferenc 2017: *Kárpát-medencei történeti családnévátlasz*. Pozsony: Kalligram.

ŽIGO, Pavol 2011: Pôvod názvov Bratislava – Braslavespruch / Preßburg (Prešporok) / Pozsony. In: *Historická a areálová lingvistika*. Bratislava: UK. 344–348.

ŽIGO, Pavol 2015: Fungovanie vlastných mien v slovensko-maďarskom retrospektívnom pohľade. In: *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig 5. Interetnikus kapcsolatok. A 2014. november 20–21-i pozsonyi névföldrajzi tanácskozás előadásai*. Pozsony: Szenczi Molnár Albert Egyesület. 76–89.